

Cecilia Rosengren: *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/ Stehag 1999. 228 s. ISBN 91-7139-435-4.

Svensk modern presshistoria börjar då Lars Johan Hierta grundar *Aftonbladet*, 1830. Cecilia Rosengren problematiserar denna vedertagna sanning. *Tidevarvets bättre genius* är en avhandling i idéhistoria med ambition att kasta ljus över 1820-talet; enligt författaren en misskänd period i svensk presshistoria. Syftet är ”att beskriva och analysera den idévärld som bidrog till att konstituera det offentliga fält Hierta tog i besittning 1830”. Under 1820-talet skapades, enligt Rosengren, tankemodeller rörande offentlighet och journalistik som ligger till grund för pressens moderna politiska roll och legitimitet. Starkt förenklat består detta nya av ett transparent, panoptiskt samhälle där såväl politiken som journalistiken kan granskas och kommenteras av kunniga medborgare. Möjligheten att granska och granskas borgar både för disciplin och frihet. Denna paradoxala idévärld träder fram i polemiken mellan den nya tidens publicister å den ena sidan och ämbetsmän och politiker å den andra. Materialet består av tidningar och riksdagsprotokoll samt några enstaka broschyrer och böcker.

Konflikterna och polemiken är avhandlingens drivkraft och teoretiska nerv. Parallellt med det övergripande empiriska syftet, att belysa en misskänd period, finns en central teoretisk ambition: att kritiskt granska Habermas diskussioner rörande borgerlig offentlighet. Rosengren menar att Habermas inte erbjuder verklig förståelse av svenska förhållanden eftersom den samhälleliga kommunikationen dominerats av kamp och strategiskt handlande snarare än av en strävan efter ömsesidig förståelse. Istället för att förlita sig till Habermas, enligt Rosengren, allt för konsensusbetonade perspektiv lutar hon sig mot en maktanalys i Bourdieus anda.

Avhandlingen består av tre delar, där det återkommande temat är kampen om tolkningsföreträden. I den första delen diskuteras de nya publicisternas strategier och argument för en ny offentlighet samt journalistikens roll inom denna. Här ställs ”tre av detta decenniums flitigaste publicister mot varandra”. Å ena sidan redaktörerna för *Argus*, Georg Scheutz och Johan Johansson, å den andra redaktören för *Granskaren*, Hans Axel Lindgren. Namnet till trots betraktas den senare tidningen som konservativ i motsats till den förra. Det är intressanta porträtt som tecknas, men valet av ”historis-

ka objekt” känns snävt: ”Jag har begränsat mig till publiceringsorterna Stockholm och Uppsala. Bevelsegrundarna för detta val är inte så märkliga. Under denna period i Sveriges historia var Stockholm centrum för praktiskt taget all tidningsutgivning av politisk karaktär, och den landsortspress som fanns anses inte ha spelat någon politisk roll före 1830”. Var Stockholm verkligen ett så betydelsefullt centrum vid denna tidpunkt? Säkert för somliga, men knappast för alla. Varje landsort var ett centrum i sig, där måhända offentlighets- och publicitetsdramer utspelade sig. Inte minst bör detta ha varit fallet i orter på stort avstånd från huvudstaden men med närhet till kontinenten, t.ex. Lund. I Lund påverkades livet i och runt universitetet av idéer från den radikala kontinenten. Är det inte rimligt att anta att en lokal/regional tidningsverksamhet med moderna förtecken borde skönjas även här? Om så är fallet, hur skiljde den sig från situationen i Stockholm? Avhandlingen hade vunnit på att problematisera rummet och inte bara tiden. Detta kunde med lätthet gjorts om författaren integrerat avhandlingens andra del i den första.

I den andra delen diskuteras tre texter som publicerades kring 1823 i Sverige, den engelske filosofen Jeremy Benthams skrift *Taktik för rådslående nationalrepresentationer* och Uppsalafilosofen Nils Fredrik Bibergs texter rörande falsk och sann liberalism. Det var från Bentham, direkt eller indirekt, som redaktörerna för *Argus* hämtade argument då de pläderade för en ny offentlighet. Biberg betraktas som den mer konservativa Lindgrens ideologiska mentor. Även i den andra delen framträder alltså konflikten mellan olika uppfattningar om den nya offentlighetens roll, vilket också upprepas i den tredje delen, där Rosengren tar ett uppfriskande grepp på presshistorien.

Istället för att fokusera på debatter om tryckfrihetslagstiftningen uppmärksammas diskussionerna rörande riksdagsförhandlingarnas offentlighet. Under tre riksdagar, 1817–18, 1823 samt 1828–30 debatterades möjligheterna och farorna i att öppna förhandlingarna för en granskande publik. Här är det mycket intressant att följa de olika tolkningarna och, låt oss kalla dem konsekvensanalyser, som gjordes av offentlighetsbegreppet. Förespråkarna för den nya offentligheten vann slutligen och 1834 fanns en lyssnande publik på plats. Därmed kunde även pressen tillskansa sig en ny position i det offentliga rummet, vilket i sin tur möjliggjorde dess legitimitet som objektiv granskare.

Även om Rosengren hävdar att avhandlingen består av tre delar står det klart för läsaren att det finns fyra.

Den avslutande diskussionen tar nämligen upp frågan om Habermas eller Bourdieu skapar bäst, eller mest, förståelse av det tidiga 1800-talets offentlighet. Hennes svar är givet på förhand eftersom avhandlingen fram till slutdiskussionen varit ett utmärkt exempel på hur ett fält konstitueras av stridande viljor och uppfattningar.

Fredrik Nilsson, Lund

Hanna Östholm: *Litteraturens uppodling. Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*. Gidlunds förlag, Hedemora 2000. 343 s., ill. English summary. ISBN 91-7844-323-7.

Den uppsaliensiska idé- och lärdomshistorikern Hanna Östholms avhandling om läsesällskap och litteraturtidsskrifter i Uppsala och Åbo är faktaspäckad. Ett till stora delar spännande material serveras i korsningen mellan presshistoria, litteratursociologi, bok- och bibliotekshistoria samt idé- och lärdomshistoria.

I ett inledande kapitel presenteras tidigare forskning, diskuteras teori- och metodfrågor samt definieras centrala begrepp som uppodling, upplysning, politik. Ett andra tecknar den geografiska, sociala och kulturella kontexten; här möter läsesällskapen (ett i var stad) och tidskrifterna (*Litteratur-Tidning* 1795–97, *Journal för svensk litteratur* 1797–1812 och *Allmän Litteratur Tidning* 1803), här bjuds rundmålningar av Uppsala och Åbo, här presenteras för verksamheterna viktiga personer som, med författarens benämningar, journalisten Gustaf Abraham Silverstolpe, filosofen Benjamin Höijer, läkaren Pehr Afzelius, kemisten Anders Gustaf Ekeberg, biskopen Jacob Tengström, bibliotekarien Henrik Gabriel Porthan, skalden Frans Michael Franzén och fabrikören Johan Gadolin. I det tredje redogörs för sällskapens och tidskrifternas inriktning på och förhållande till det praktiskt nyttiga, och rymmer såväl statistiska redovisningar som mer kvalitativa presentationer av de respektive sällskapens bokbestånd och av tidskrifternas recensioner samt en behandling av synen på kunskapsspridning. Det fjärde tecknar framför allt föreställningar kring litteraturkritik. Här presenteras tidens estetiska huvudfrågor samt kritikens syften och utföranden. Det femte kapitlet belyser litteraturdebattens politiska funktioner. Hur de s.k. järnåren upplevdes av verksamma publicister diskuteras. Tidskrifterna karakteriseras. Förteckningar över sällskapens litteraturbestånd samt tabeller redovisande tryckorter, periodicitet och ämnesfördelning följer som bilagor.

Avhandlingen är övervägande deskriptiv; verksamheterna får sin tolkning genom rastret "Uppodlingen" riktad till "den bildade allmänheten".

Uppodlingen var inte nödvändigtvis kontroversiell och inbegrep allt från jordbruksredskap till teologi. Optimismen och tron på en reformering av samhället var grundläggande; det är i denna mening uppodlingen ses som en "politisk strategi". "Uppodlingsprojektet" konkretiseras sålunda genom läsesällskapens och tidskrifternas kunskapsspridning. *Upplysningen* å andra sidan får beteckna "ett visst sorts tänkande" där grunden utgjordes av "kunskapssynen och optimismen". Kunskaperna måste vara tillämpbara och spridningen av dem var nödvändig just för att de skulle komma till användning". Hur Östholms Uppodling egentligen förhåller sig till Upplysningen (enligt såväl hennes egen definition som de senaste decenniernas kulturtolkande forskning, där även svenska idé- och lärdomshistoriker bidragit) och vad begreppsanvändningen avser tillföra vår förståelse hade möjligen kunnat tydliggöras bättre.

Hur skribenterna adresserar och definierar sin publik är ett angeläget spörsmål, och Östholm hävdar att "den bildade allmänheten" var ett nytt, av skribenterna föreställt och ofta apostroferat ideal. Att begreppet användes frekvent kring sekelskiftet 1800 är en intressant iakttagelse (att det brukades flitigt några decennier senare och att samtiden ofta nyttjade epiteterna "den upplysta" och "den läsande" är känt), varför man här, i synnerhet som begreppet dessutom är centralt för den övergripande tolkningen, efterlyser belägg liksom en begreppshistorisk utredning. Och hur imaginär målgruppen egentligen var kunde kanske ha utretts mer.

Beskrivningen av den kulturella, sociala och ekonomiska miljön i Uppsala respektive Åbo är livfull och innehållsdiger. Inte bara sällskapen och tidskrifterna framträder här med färg. Diagrammen över dels läsesällskapens litteraturbestånd med avseende på ursprungsland, periodicitet och ämnesfördelning, dels recensionernas ämnesfördelning är värdefulla. Vad man dock kan sakna är en diskussion om tidens egen kategorisering. Varför exempelvis reseskildringar (som ju sägs ha uppfattats som ett korrektiv till romaner) liksom Leopolds samlade skrifter hamnat under den för tiden något främmande rubriken "förströelse" förblir oklart. Framställningen kunde ha vunnit på fler jämförelser, med andra samlingar och med litteraturutbudet i stort. Man kan hoppas att författaren med samma entusiasm framgent tar sig an uppgiften att vidga undersökningen.

Patrik Lundell, Lund